

BEELDENSTORM IN DORDRECHT?

Herman A. van Duinen

Het is dit jaar 450 jaar geleden dat de Beeldenstorm in de Nederlanden plaats vond. Fanatieke calvinisten vernielden of roofden vanaf 10 augustus tot en met september 1566 de inventaris en bibliotheek van honderden katholieke kerken, kapellen en kloosters. Vond deze Beeldenstorm ook plaats in de Dordtse kerken, kloosters en kapellen?

Calvinisten in de Nederlanden

Vanaf circa 1540 drong het calvinisme door in de Nederlanden. Johannes Calvijn (1509–1564) werd in 1536 predikant in Genève, waar hij in 1559 een hogeschool oprichtte. Calvijn was, anders dan Luther, een man van organisatie. Voor de kerk stelde hij een kerkorde op met formulieren voor de kerkdiensten en voor de bediening van de sacramenten Doop en Avondmaal. Calvijn was namelijk van mening dat de hervorming niet alleen de geloofsleer betrof, maar dat de Bijbel ook invloed diende te hebben op het openbare leven. Ook uit de Nederlanden kwamen studenten, die na hun studie terugkeerden om als predikant dienst te doen in de steden. Hun Bijbelse prediking maakte diepe indruk op de bevolking. Duizenden, zowel armen als welgestelden, verlieten de katholieke kerk en gingen in het geheim over tot het calvinisme.

Het Verbond der Edelen

In 1555 was Filips zijn vader Karel V opgevolgd als Heer der Nederlanden en graaf van Holland en Zeeland. Een jaar later werd hij als Filips II koning van Spanje. Filips, zelf diepreligieus, volgde het beleid van zijn vader dat er maar één kerk mocht zijn, de katholieke kerk met de paus aan het hoofd. Zijn religieuze politiek werd zelfs strenger en de vervolgingen werden talrijker. In 1559 vestigde hij zich definitief in Spanje en stelde zijn halfzus Margaretha van Parma in Brussel aan als landvoogdes over de Nederlanden.

5 april 1566 trokken tweehonderd ongewapende edelen naar het Brusselse paleis om een rekest (*Smeek-schrift*) aan Margaretha van Parma te overhandigen. De landvoogdes deed geen concrete toezeggingen, maar beloofde terughoudendheid. 30 juli 1566 boden twaalf afgevaardigden van de lagere edelen een tweede rekest aan, waarin ze zelfs om volledige godsdienstvrijheid vroegen. Het gevolg was dat de calvinisten nu meenden in vrijheid hun geloof te mogen belijden.

Hagenpreken en Beeldenstorm

Na de beloofde terughoudendheid van de landvoogdes werden in veel steden openbare diensten beledigd buiten de stadsmuren (*hagenpreken*). Het effect van de hagenpreken was overweldigend. Tienduizenden trokken de velden in om de protestantse predikanten te beluisteren.

In augustus preekte een mandenmaker, Jan Arentsz, op verscheidene plaatsen in Holland en reisde ook naar Dordrecht. Hier had hij weinig succes. De katholieke burgemeester Arent van der Mijle, die steeds de rust in de stad trachtte te handhaven, wist te voorkomen dat nieuwsgierigen gehoor zouden geven aan de oproep van Jan Arentsz.

Zolang het goed weer was, was het preken in het open veld geen probleem, de naderende herfst zou het preken in de buitenlucht echter onmogelijk maken. Het lag voor de hand, nu de protestanten enige vrijheid hadden, dat ze ook binnen de steden in een kerkgebouw zouden willen samenkomen. Deze kerken moesten dan wel gezuiverd worden van de 'roomse santenkraam'. Het gevolg was een Beeldenstorm.

De Beeldenstorm begon op het platteland van Zuidwest-Vlaanderen. Zaterdag 10 augustus 1566 preekte een zekere Sebastiaan Matte voor zo'n tweeduizend volgelingen bij het dorp Steenvoorde. Na afloop van de hagenpreek trokken enkele tientallen toehoorders naar een nabijge-

legen klooster en sloegen alle beelden aan stukken.

Deze Beeldenstorm had een 'domino-effect'; rondtrekkende groepen Beeldenstormers vernielden binnen enkele weken de interieurs van honderden kerken en kloosters in de Nederlanden.

Beeldenstorm in Dordrecht?

Niet alle steden werden door de Beeldenstorm getroffen. In onder meer Brussel, Brugge, Leuven, Gouda en Dordrecht wist de overheid de orde te bewaren. De eerder genoemde burgemeester Van der Mijle wist een Beeldenstorm in Dordrecht te voorkomen; 5 september 1566 schreef landvoogdes Margaretha van Parma een bewijs van tevredenheid daarover aan de Dordtse magistraat.

In Dordrecht vond in 1566 dus geen Beeldenstorm plaats! Wel veranderde er veel in 1572.

25 juni 1572 koos Dordrecht, onder druk van de bevolking, de zijde van prins Willem van Oranje, die zelf intussen de kant van de calvinisten had gekozen. Tegen alle afspraken van *vrijheid van godsdienst* in werden de Dordtse kerken op een nette manier gezuiverd van de 'paapse afgoderij' en ingericht voor de gereformeerde eredienst.

De in de stad aanwezige watergeuzen konden het echter niet laten kerken en kapellen in de stad binnen te dringen en vernielingen aan te richten. In een kroniek uit die tijd staat vermeld:

- 5 oktober 1572 kwamen de geuzen 's avonds in de Grote Kerk en leefden zich daar uit door onder meer hun behoefte te doen op de altaren.

- 7 oktober 1572 werd de Sint-Adriaanskerk buiten de Vuilpoort verwoest en geheel afgebroken.

- 19 oktober 1572 werd de mis nog bediend in de Nieuwkerk; 's avonds kwamen de geuzen en braken de beelden af en vernielden Christus in de Hof, de beelden van de apostelen, enz.

In Dordrecht vonden dus niet in 1566, maar in oktober 1572, hoewel alles netjes werd 'gezuiverd', enkele vernielingen plaats door de watergeuzen, zonder ingrijpen van de magistraat.

Een wonderlijk verhaal

Naast de *Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk* kende Dordrecht ook de *Onze-Lieve-Vrouwe of Ploechkapel* in de Vriesestraat. In 1410 wordt voor het eerst melding gemaakt van *die Ploech- of Plage capelle*. Waarschijnlijk werd de kapel in tijden van pest (*plaag of ploech*) gebruikt door lijdende aan deze ziekte, die werden geweerd uit de kerken vanwege besmettingsgevaar.

In de kapel stond een altaar dat was gewijd aan Maria. Volgens overlevering werden hier ook kinderen genezen van de *Sint Machuijt-sieckte* op voorspraak van Maria (*Sint-Machutusziekte, kreupelheid die vooral het gevolg was van de door gebrek aan vitamine D ontstane Engelse ziekte - rachitis*).

In 1574 werd de kapel overgedragen aan het Sacramentsgasthuis aan de Visstraat. In 1613 werd de kapel met het naastgelegen huis en het erf verkocht aan Cornelis Adriaansz Rooderen, die daar vijf woningen bouwde.

De legende gaat, dat in deze kapel een beeld stond van de heilige Machutus, genezer van kinderziekten. Tijdens de Beeldenstorm in 1566! zou het beeld in de rivier zijn gegooid en tegen de stroom in aan de Rijnsoever bij Hoch-Elten terecht zijn gekomen; een afstand van 130 km.

Een boer, die het beeld op de golven zag drijven, vertelde dit aan de pastoor van Hoch-Elten. Deze liet het beeld uit het water halen en naar de kerk brengen. De volgende ochtend was het beeld echter verdwenen. Het beeld werd op dezelfde plaats teruggevonden waar de boer het had zien drijven. Opnieuw werd het beeld naar de kerk gebracht, maar weer was het de volgende morgen verdwenen en gevonden in het water. Zo ook de derde dag. Daarop vroeg de pastoor de bisschop om raad. Er werd besloten het beeld van Machutus in een feestelijke processie vanuit de Rijn naar de kerk te dragen en het daar op te stellen. Nu bleef het beeld op de plaats waar men het had neergezet. Vanaf die tijd werd Machutus in Hoch-Elten aangeroepen. Aldus de legende.

Geschiedenis van het beeld van Machutus

Stelt het wonderlijke beeld eigenlijk wel Machutus voor?

Uit onderzoek is gebleken dat het om een 12e-eeuws *Mariabeeld met Christuskind* gaat. Het beeld stond waarschijnlijk opgesteld in de omstreeks 1100 gebouwde kerk van het Stift (*abdij voor adellijke dames*) in Hoch-Elten. In 1585 werd de kerk tijdens een beeldenstorm verwoest door het Staatse leger. Waarschijnlijk is toen ook het Mariabeeld 'onthoofd'.

Nadat de kerk in 1677 deels was opgebouwd, kreeg het beeld een mannenhoofd en een nieuw kinderhoofd. Het beeld werd nu aangezien als 'Abraham als Seelensammler', *Abraham met een ziel (gestorven gelovige) in de schoot*. In 1811 werd het Stift opgeheven en werd de kerk de parochiekerk van Hoch-Elten.

Onduidelijk blijft, waarom het Mariabeeld eerst Abraham voorstelde en *vanaf het begin van de twintigste eeuw* als de heilige Machutus wordt vereerd. De gevolgen van de Eerste Wereldoorlog (oktober 1914 - 11 november 1918) zouden een reden kunnen zijn, daar vooral duizenden kinderen het slachtoffer van de slechte omstandigheden waren. Zij leden aan ondervoeding en ziekten en Machutus was immers de voorbidder bij kinderziekten.

Fig. 38 Hochelten. Steifigur des Abraham als Seelensammler.

Abraham als Seelensammler
Hoch-Elten

De heilige Machutus
Hoch-Elten

Maria met Kind – 12e eeuw
Oberpleis - Königswinter

In een aankondiging van 23 maart 1918 werd zieken aanbevolen brood en water te laten zegenen ter ere van de heilige Machutus. Negen dagen lang (de *Novenen – Latijns = negen*) moest men het gezegende brood eten en water drinken en gebeden doen tot Maria in het vaste vertrouwen op Gods hulp en de machtige voorspraak van de heilige Machutus. Aangeraden werd de *Novenen* te besluiten met het waardig ontvangen van het heilig Sacrament.

Paus Benedictus XV erkende Hoch-Elten als bedevaartsplaats en verleende 16 april 1920 een volkomen aflaat aan alle gelovigen die op 15 november een bedevaart zouden maken naar Hoch-Elten ter ere van de heilige Machutus. Sinds die tijd vinden, tot op de dag van vandaag, op 15 november bedevaarten plaats. De legende moet dan ook in deze tijd zijn ontstaan. Wie de legende verzonnen heeft is niet bekend.

Het beeld van Maria/Abraham/Machutus heeft, zoals we hierboven zagen, weinig met Dordrecht te maken. Maar het is een aardig verhaal en zet Dordrecht weer eens 'op de kaart'.